

A nagy könyvtárak, amelyek fenntartóik szolgálatán kívül országos feladatokat is ellátnak, a jelenlegi körülmények között a külföldi könyvtárak állományára támaszkodhatnak a legnagyobb biztonsággal. Célszerűnek látszana szerződést kötni pl. szovjet, NSZK-beli, angol és holland könyvtárakkal avégből, hogy az optimalizálás során kirekesztett szórványirodalom gyors beszerzését lehetővé tegyék. A telex alkalmazása és önálló valutakeret ebben a programban létfontosságú. Feltehetően nem nagy összegű valutára van szükség, de mindenképpen csak ezen az uton-módon lehet boldogulni, mert a magyar irodalmi tarsoly az egyenértékű cseréhez meglehetősen sovány.

x

Az optimalizáció és azzal szoros összhangban a sokrétű kooperáció kiépítése nem a szakirodalmi ellátás korlátozására és a választék csökkentésére irányul, hanem a legnagyobb takarékoság elve alkalmazásával és a pénzeszközök célszerű felhasználásával a legfontosabb szakirodalmi termékek beszerzésére koncentrál. Ezáltal tetemes költségek nem szabadulnak fel, sőt a költségvetést ezután is jelentős többletigénnyel bombázzuk, de ez az igény nem lehet nagyobb a népgazdaság teherbíróképességénél, amelyet az említett tartalékok emelnek a kívánt szintre. Meggyőződésem, hogy a közeli években ezen az uton kell haladnunk.

Számok faggatása

WALLESHAUSEN GYULA

Unalomig ismételtgetett igazság a statisztika szükségessége, s a könyvtárosok szorgalmasan striguláznak, majd összesítenek sorokat, oszlopokat, hogy az év végén kitölthessék a kérdőíveket. Olykor szöveges jelentésben magyarázzák is a számokat; mentegetik vagy kiemelik, esetleg - a fejlődést kidomborítandó - az elmúlt évekéhez hozzámérik, de többnyire csak a saját adataikhoz.

A statisztika egyik fő haszna pedig éppen az, hogy a falakon tuli tájakat is ábrázolja, s rávilágít olyan összefüggésekre, amelyek egyébként homályban maradnának. Ezt igyekszik elősegíteni a Művelődésügyi Minisztérium Statisztikai osztálya összeállításában megjelent Statisztikai Tájékoztató, amely 1935 tudományos és szakkönyvtár 1970. évi adatait tartalmazza.

A kötetet feltétlenül érdemes átlapozni, de talán többet mondunk, ha a részletes ismertetés helyett, néhol megállva, az adatok mögé igyekszünk tekinteni.

HOL A KÜSZÖB?

A könyvtár több ismérve közül feltétlenül a legfontosabb: bizonyos kötet-szám jelenléte. Mennyi legyen a küszöb? Már Toldy Ferenc megállapította, hogy jó könyvtáros a kis gyűjtemény kötettségét is szinte megsokszorozza, mégis bizonyos alsó határ megállapítására szükség volna. A nemzetközi ajánlások és a gyakorlat e tekintetben szabad kezet adnak, s így nem róható fel a kiadvány hibájául a kétszázas kötettszámot el sem érő 39, továbbá az ötszázas állomány alatti 177 könyvtár felvétele.

A kötettség mellett érdemes elidőzni, mert a mennyiségi határ minőségi határt is jelent. Ez történelmileg és szakterületenként változó - Hess András korában néhány tucat könyv már jelentős gyűjteménynek számított -, jelenleg a könyvtár szerintünk valahol ezer kötetnél kezdődik. Az ennél kisebb gyűjtemény szakirodalmi szükségletet nem elégíthet ki, legfeljebb néhány - tiz-tizenöt - szakember agyát tehermentesíti bizonyos adatok tárolásától. (Olyasféle szerepet tölt be az efféle kis gyűjtemény, mint egy szorzótábla a könyvelő asztalán).

Nem kétséges; e magasabb küszöb csufitaná a képet, hiszen 462 gyűjtemény (a kötetben szereplők 23 százaléka) nem éri el az ezres állományt. Kárpótlást nyújthatnának e "veszteségekért" a kötetből kimaradt ismeretlen számú könyvtárak (a műszaki főiskolai, a hálózaton kívüli, továbbá az egyházi könyvtárak) adatai, egyben reálisabb kép rajzolódna ki, s a nemzetközi összehasonlítást is könnyítené.

S mi legyen a küszöb alatti könyvtárakkal? Létezésükről tudunk, teljes kirekesztésük hiba volna. Megelégedhetnénk számuk teljesen elkülönített sommás jelzésével, de ne vegyüljenek a százezres könyvtárak adataival. Igaz, hogy jelenlétük - egy kivételével - csupán a C kategóriát terheli, mégis zavarják a tisztánlátást.

ÁLLOMÁNYALAKITÁS

A fentiek ne támasszanak félreértést: az a könyvtár, amely rangját meghatározó döntő elemként kötettségét emlegeti, hamarosan saját bőrén érezheti holt anyaga (többes példányok, gyűjtőköre határán túleső, tévesen állományba iktatott művek, elavult vagy jelentéktelen fércmunkák) sok pénzt, teret, személyzetet lekötő nyügett.

A korszerű szemlélet megteremtette az állományalakítás fogalmát. Ennek egyik oldala a gyarapítás.

Voltak évek, amikor a teli marokkal osztott pénz könnyelmű vásárolásokra, mivel szűk volt a választék, több tucat-példányos beszerzésekre készítette a könyvtárakat. Ma azonban, amikor a piac bő terítéket kínál, s az olvasói-használói igények is alaposan megnövekedtek, a fenntartók olyannyira fogukhoz verik a garast, hogy 57 könyvtárnak egyetlen fillér sem jutott állománygyarapításra. E könyvtárak közül 23 csupán ajándékokból bővítette állományát, de 24 ki sem nyitotta leltárkönyvét 1970-ben!

Az állományalakítás másik oldala az apasztás. Az 1935 könyvtár gyarapításának (1 463 830) és csökkentésének (508 674) arányát kielégítőnek találhatjuk. Az apasztás átlaga 34 százalék. A legnagyobb mérvű kivonást az "A" típusú könyvtárak végezték; a 49 százalék világosan e könyvtárak nyomasztó helyhiányára vall. Elgondolkodtató azonban, hogy a 94 "A" típusú könyvtár közül csupán 51 törölt több-kevesebb kötetet. (A többi - 43 - könyvtárból talán egyetlen kötet sem vészett el, amelyet törölni kellett volna?)

Itt jegyezzük meg: az állományapasztás meggondolatlanságokra is csábíthat s úgy érezzük, itt nincs minden rendben. Egyes könyvtárak fölőspéldány-jegyzékeit átnézve, olyan műveket találtunk (pl. 1848 előtti ritka hazai kiadványokat vagy becses külföldi könyveket), amelyek sorsát nem ismerjük. Vajon mi történik ezekkel, ha senki nem igényli? És: a felajánlott művek mindegyike valóban fölőspéldány? Nem keveredett közéjük gyűjtőkörön kívüli értékes mű is?

AZ IDŐSZAKI KIADVÁNYOK ARÁNYA

Az időszaki kiadványok térhódítása, növekvő aránya közismert s ez a gyarapodás adataiban is tükröződik: amíg az 1935 könyvtárban a könyv- és időszaki kiadványok összállományból (elhanyagolva most a kéz- és gépiratokat, valamint az egyéb dokumentumokat) az időszaki kiadványok kb. 18 százalékkal részesednek, ("A" típusuaknál: 18,3; "B"-nél: 17,2; "C"-nél 17,6 százalék) addig az 1970. évi gyarapodásnak 23 százaléka időszaki kiadvány.

További összefüggésekre lehetne még rámutatni, ha az időszaki kiadvány fogalmát minden könyvtár és minden, a statisztikai adatgyűjtésben, nyilvántartásban érdekelt szerv egységesen értelmezné.

Ime, két meghatározás.

1. Az MM statisztikai jelentőive szerint "időszaki kiadvány minden olyan mű, amely ugyanazon cím alatt rendszeresen vagy rendszeretlen időközökben folyamatosan jelenik meg." Ez a meghatározás lényegében megegyezik az Msz 2155 (Könyvtári elnevezések és meghatározások) szabványával.

2. A hazai kiadványstatisztika időszaki kiadványt nem ismer, csupán időszaki sajtóterméket. A fontosabb fogalmak magyarázata c. kiadvány (KSH, 1967.) szerint: "Időszaki sajtótermékek: a napilapok és folyóiratok, tehát a bizonyos időközökben rendszeresen megjelenő sajtótermékek. (1958-tól a Népsport c. lap a napilapok között szerepel.)"

A két meghatározás különbsége nyilvánvaló, s a könyvtárak gyakorlata a kettő között vergődik - ingadozik. Nem lehet vitás, hogy az időszaki kiadványok 1. szerint - tág - értelmezése a könyvtár szempontjából lényegesen előnyösebb, egyszerűbb, olcsóbb: az időszaki kiadvány egy-egy számának (kötetének) egyedi műként való feldolgozása legalább tízszer annyi munkát - időt stb. emészt fel, mint időszaki kiadványkénti nyilvántartása.

Az időszaki kiadványok szűkebb 2. értelmezése kapcsolatban áll az engedélyezési eljárással. A hivatalos statisztikai kiadványokban szereplő "időszaki sajtótermékek" száma megegyezik a Tájékoztatási Hivatal által nyilvántartott engedélyezett folyóiratok és napilapok számával, 1970-ben 859-cel.

HÁLÓZAT

A 20 hálózat közül legnagyobb - 387 könyvtárral - az orvostudományi, - de nem biztos. Lehet, hogy a műszaki termelési megelőzi, ez utóbbiak számát ugyanis nem lehet megállapítani, mert a tárcaközpontok (pontosabban: alközpontok) szerinti bontás összesítése hiányzik.

SZEMÉLYZET

Az 1935 közül "csak megbízott személy" kezén 845 könyvtár van, további 485-ben csupán nem-főfoglalkozású könyvtáros működik. A tudományos és szakkönyvtárak jó kétharmadának tehát nincs főhivatású könyvtárosa!

Megdöbbenésünket csillapítja az a tudat, hogy e könyvtárak egy részének gondozását egyetemi oktatók - nem egyszer professzorok - látják el. (Több hivatásos könyvtáros tanszéki oktatóként, megbízott könyvtárkezelőként kezdte pályafutását).

Teljesen nyugodtak azonban nem lehetünk, mert e könyvtárak másik részében a "megbízott személy" valószínűleg csak papíron létezik. Talán nem sokat tévedünk, ha úgy véljük, hogy e könyvtárak azonosak a fentebb említett küszöb alattiakkal, illetve azokkal, amelyek rendszeres gyarapodás nélkül tengetik életüket.

Hiába töprengünk, néhány tábla nem árul el semmit (pl. az állománycsökkenés tiz szempont szerint). Nem világos, milyen korreláció van a nyitvatartási idő és a nemzetközi kiadványcsere volumene (a fordítások száma, oldalszáma) között stb. Ugyanakkor hiába keresnénk néhány adatot, pedig jó lenne tudnunk, hány m² alapterületen működnek könyvtáraink; ebből mennyi a dolgozóké, olvasóké és mennyit foglalnak el a raktárak. De érdekelne a gépi ellátottság, a rendelkezésre álló katalógusok, szolgáltatások stb. E kérdésekre valószínűleg csak egy általános, egyszerű adagyűjtés - censzus - adhatna választ.

A számok további vallasásának utját állja a türelem; A Tempo Ktsz silány tipográfiával előállított, zavarosan széttördelt táblái gyorsan kifárasztják az olvasó szemét. (Bár a Tempo szép munkát is kiad kezéből. Bizonyítéka az "A" típusu könyvtárak 1971. évi adatait tartalmazó kötet.)

Mikrokiadványok a könyvtárban

PÉTERVÁRI LÁSZLÓ BÉLA

A hagyományokhoz ragaszkodunk, ha azzal kezdjük témánk bevezetését, hogy a könyvtárak és dokumentációs intézmények mind nagyobb erőfeszítést tesznek annak a hallatlan nagy információtömegnek fogadására, feldolgozására, tárolására és használatba bocsátására, ami nap mint nap feléjük áramlik. Annak ellenére, hogy korántsem olyan nagy ez a mennyiség, mint azt a jóslásokkal foglalkozó szakirodalmi adatokból várni lehet, mert az irodalom és a kutatóintézetek szakosodásával az információk felhasználóinak köre is széthúzódik, nem lehet ezt a problémát lebecsülni.

E kérdéskörben vizsgálódásunkat arra a területre korlátozzuk, amely mindinkább előtérbe kerül és várható, hogy Magyarországon is megindul az a folyamat, melynek következtében a hazai információs rendszerekben (könyvtárakban, dokumentációs intézményekben, kutatóintézetekben) a mikrokiadványok és mikromásolatok elnyerik méltó helyüket az információhordozók körében.

A korszerű információs rendszerekben az információk (könyvek, periodikák, kutatási jelentések, műszaki tervdokumentációk, katalógusok, indexek, vállalati irodalom, iratok stb.), vagyis minden grafikusán feljegyezhető